

## MÜASİR FRANSIZ DİLİNDƏ MÜRƏKKƏB KONSTATİV CÜMLƏLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK TƏHLİLİ

**Açar sözlər:** *cümlə, sadə cümlələr, mürəkkəb cümlələr, məzmun*

**Keywords:** *sentence, simple sentence, complex sentence, context*

**Ключевые слова:** *предложение, простое предложение, сложноподчиненное предложение, контекст*

Müasir fransız dilində sintaksisində cümlələrin təsnifatına nəzər saldıqda görürük ki, digər dillərdən fərqli olaraq müasir fransız dilində cümlələr məzmun baxımından üç tipə bölünür: [1, s.3].

1. Nəqli cümlələr (une proposition énonciative);

*C'est plutôt frisquet ici – Bura kifayət qədər soyuqdur*

2. Sual cümlələri (une proposition interrogative);

*Qu'est ce que vous voulez acheter ? – Sizinə almaq istərdiniz?*

3. Əmr cümlələri (une proposition impérative);

*Attends un peu, s'il vous plait! – Zəhmət olarsa bir qədər gözləyin!*

Müasir fransız dilində əmr cümlələrinə arzu bildirən cümlələr də (une proposition optative) daxil edilir.

*Elle veut que nous soyons à la fête – O, istəyir ki, biz bayramda olaq.*

Cümlələr təsdiq (une proposition affirmative) və inkar (une proposition négative) olaraq iki yerə bölünür.

*La population mondiale augmente régulièrement – Dünya əhalisi tədricən artır.*

Quruluş baxımından isə, bütün dillərdə olduğu kimi, müasir fransız dilində də cümlələr sadə və mürəkkəb olaraq iki yerə ayrılır [1, s.8]. Fransız dilində mövcud olan və tədqiqata cəlb edilmiş konstativ cümlələr də quruluş baxımından iki yerə bölünür:

1. Sadə konstativ cümlələr;

2. Mürəkkəb konstativ cümlələr.

1. Sadə cümlələrdə söz sırası məsələsinə gəldikdə, qeyd edək ki, müasir fransız dilində isimlərdə flektiv elementlər yoxa çıxdığından, bu dildə söz sırası möhkəm xarakter almışdır və sözün daşdığı funksiya onun yeri ilə müəyyən-ləşir.

Fransız dili üçün xarakterik olan söz sırası adi söz sırasıdır. Bu ondan ibarətdir ki, təyin olunan söz təyin edən sözün qarşısında durur. Başqa sözlə desək, mübtədə xəbərin, xəbər isə tamamalıqın qarşısında gəlir. Digər dillərdə olduğu kimi, fransız dilində də cümlədə baş üzvlərin, eləcə də ikinci dərəcəli üzvlərin yerdəyişməsi halına isə əks söz sırası və ya inversiya deyilir [1, s.32].

Müasir fransız dilində mürəkkəb cümlələrdə də söz sırası məsələsinə toxunmaq yerinə düşərdi. Bütün dillərdə olduğu kimi, fransız dilində də mürəkkəb cüm-

lələr tabeli və tabesiz olmaqla iki yerə ayrılır. Əvvəlcə fransız dilində konstativ tipli tabesiz mürəkkəb cümlələrdə söz sırası məsələsinə baxaq.

Məlum olduğu kimi, tabesiz mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq cümlənin aşağıdakı tabesizlik bağlayıcıları ilə bağlanmış formasıdır. Müasir fransız dilində tabesiz mürəkkəb cümlələr aşağıdakı vasitələrlə bağlanır: [2, s.26].

1. Et (və) bağlayıcısı vasitəsilə;

*La pratique est très répandue et personne ne s'interroge vraiment à son sujet – Təcrübə çox geniş yayılmışdır və heç kim həqiqətən də onun mövzusu barədə heç nə soruşmur.*

2. Mais, ou, ou bien, soit ... soit, tantot ... tantot və s. bağlayıcıları vasitəsilə;

*Mais le livre reste, et on se dit qu'un jour on le relira, assurément! – Lakin kitab qalır və bir gün onun yenidən oxunulacağı deyilir, əminliklə!*

Müasir fransız dilində tabesiz mürəkkəb cümlələr bağlayıcısız da bağlana bilər. Bu halda hərəkətlər aşağıdakı formada olmalıdır.

1. Eyni vaxtda icra edilmiş hərəkətlər.

*Avant de travailler à la direction artistique de Chanel, j'ai été documentaliste, j'ai d'habitude de faire des recherches – Şaneldə işləməzdən əvvəl mən tədqiqatçı idim, mənim araşdırmalar etmək kimi vərdişim var idi.*

2. Ardıcıl hərəkətlər.

*Une quadragénaire avai apporté de la cocaïne et du crack au commissariat central de Toulouse hier matin, après il a été placée en garde à vue – Dünən səhər qırx yaşlı adam Tuluz mərkəzi kommissarlığına narkotik gətirdi və sonra o, göz altına alındı.*

3. Ziddiyyət bildirən hərəkətlər.

*... les concurrents n'ont pas encore osé, voilà le talent des vrais décideurs – ... rəqabətə girənlər hələ də cəsarət edə bilmədilər; budur əsil seçici bacarığı.*

4. Hərəkət və onun nəticəsini bildirən hərəkətlər.

*Son catalogue comprend trois millions de titres, il est réparti dans les 68 établissements de la capitale – Onun kataloqu 2 milyon nüsxədən ibarətdir, o, paytaxtın 68 qurumuna paylanıb.*

İndi isə müasir fransız dilindəki konstativ tipli tabeli mürəkkəb cümlələrin strukturuna nəzər salmaq [2, s.39].

Müasir fransız dilində də tabeli mürəkkəb cümlələr baş cümlə və (bir və ya bir neçə) budaq cümlədən ibarət olan cümlələrdir. Müasir fransız dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin aşağıdakı növləri vardır: Fransız dilində mürəkkəb cümlələr də konstativ və performativ ola bilər. [1, s.17].

a) Tamamlıq budaq cümləsi;

*Nombre d'études montre que résister à la tentation est la plupart du temps un échec total voire au mieux apporte quelques rares gains à court terme – Bir çox araşdırmalar göstərir ki, istəyə müqavimət göstərmək çox vaxt məğlubiyyətdir.*

b) Təyin budaq cümləsi;

*Ce rapport, qui s'appuie sur des témoignages de Baka, dénonce les violences corporelles, les menaces, les humiliations et la destruction des campements subis par ces chasseurs-cueilleurs – Bakanın şahidliyini dəstək-ləyə*

bu məruzə sübut edirki, kolleksiyaçı ovçular tərəfindən düşərgələrin məhv edilməsinə dözməyi, təhdid və təhqiri, bədənsəl şiddəti qınayır.

c) Zərflik budaq cümləsi. Qeyd edək ki, zərflik budaq cümlələrinin 8 növünə rast gəlinir [1, s.21].

1. Yer budaq cümləsi;

*Où la quèpe a passé, le moucheron demeure – Arı keçdiyi yerdə ağcaqanad ilişib qalır (keçə bilmir).*

2. Zaman budaq cümləsi;

*Tandis qu'il lisait, elle cousait – O, kitab oxuduğu vaxt paltar tikirdi.*

3. Səbəb budaq cümləsi;

*Il partira aujourd'hui, puis que c'est urgent – O, bu gün yola düşəcək, çünki bu çox vacibdir.*

4. Nəticə budaq cümləsi;

*Le vaisseau s'inclina avec tant de violence qu'on eût dit qu'il allait s'abîmer – Gəmi elə zərblə əyilirdi ki, sanki indicə dərinliklərə çökəcəkdə.*

5. Məqsəd budaq cümləsi;

*La capitaine les avait alignés sur deux rangs, contre le mur de briques, pour qu'on ne pût pas les attaquer par-derrière – Kapitan onları daş divar boyunca iki cərgə düzdü ki, onlara arxadan hücum etmək mümkün olmasın.*

6. Müqayisə budaq cümləsi;

*Elle est plus faible qu'elle n'en a l'air – O, göründüyündən də zəifdir.*

7. Güzəşt budaq cümləsi;

*Cet auteur continue à écrire malgré qu'il soit gravement malade – Ciddi xəstə olmağına baxmayaraq, bu yazıçı yazmaqda davam edir.*

8. Şərt budaq cümləsi;

*Qu'on lui ferme la porte au nez, il reviendra par les fenêtres – Qapını onun üzünə bağlasan, o pəncərədən gələcək.*

Fransız dilindəki tabeli mürəkkəb cümlələrin budaq cümlələrində söz sırası sadə cümlələrdə olduğu kimidir, lakin burada bəzi hallarda inversiya hadisəsinə rast gəlinir. Bu inversiya hadisəsi iki tipli ola bilər: məcburi inversiya və qeyri-məcburi inversiya [3, s.42].

1. Məcburi inversiya bir qayda olaraq müasir fransız dilində aşağıdakı cümlələrdə işlənir:

a. güzəşt budaq cümlələrində aşağıdakı bağlayıcılardan sonra: si ... que, tout ... que, quelque ... que, pour ... que.

*Tout vieux qu'il était, il pouvait encore travailler – Baxmayaraq ki, o, qoca idi, o, işləyə bilirdi.*

b. əksər bağlayıcısız tabeli mürəkkəb cümlələrdə.

*L'histoire de leur vie n'eût pas été gravée sur leur physionomie, leur attitude l'aurait fait devenir – Əgər onların həyat hekayəsi onların üzlərində yazılmasaydı, onların davranışı onu güman etmətə icazə verərdi.*

2. Qeyri-məcburi inversiya müasir fransız dilində aşağıdakı cümlələrdə işlənir:

a. təyin budaq cümlələrində.

*Leur sac était plein de pommes de terre que leur avaient données les Prussiens – Onların kisəsi kartof ilə dolu idi, hansı ki, prussaklar onlara vermişdi (Onların kisəsi prussaklar onlara verdiyi kartof ilə dolu idi).*

b. zərflik budaq cümlələrində (əgər onların xəbəri inversiyaya yol verən təsirsiz feil ilə ifadə edilibsə).

*Personne ne pensait au danger, lorsque soudain apparut l'ennemi – Düşmən gözlənilmədən peyda olanda, heç kim təhlükə barədə düşünmürdü.*

Göründüyü kimi, fransız dilində konstativ cümlələrə sadə cümlələrlə yanaşı, mürəkkəb cümlələrin də tərkibində rast gəlmək mümkündür.

### **Ədəbiyyat**

1. Gardes-Tamine Joelle. La Grammaire. Syntaxe. Paris. 1990. 192 p.
2. Nikolskaia E.K., Goldenberg T.Y. Grammaire Francaise. Moscou, Vysshaya scola. 1982. 367 p.
3. Заславская П.И., Алямская Н.Б. и др. Грамматика Француз-ского языка. Высшая школа. Москва 1969. 340 стр.

### **Summary**

#### **Structural-semantic analysis of composite constative sentences in modern french**

The article deals with the types of sentences in modern French. Here structural-semantic analysis of composite constative sentences is carried out. Besides, in the given article, the word order and the phenomenon of inversion are investigated.

### **Резюме**

#### **Структурно-семантический анализ сложных констативных предложений в современном французском языке**

В статье рассматриваются типы предложений в современном французском языке. Здесь проводится структурно-семантический анализ составных констативных предложений. Кроме того, в данной статье исследуются порядок слов и явление инверсии.

*Rəyçi: fil.e.d., prof. F.Veysəlli  
ADU-nun II Xarici dil kafedrasının  
21.04.2017-ci il tarixli iclasının  
08 sayılı protokolundan çıxarış.*

*Daxil olma tarixi: 23.04.2017*